

Mártélyi etűd

Szalay Ferencnek

festő felnézett az égre, majd kanyarított egyet a kabátján, és sietve elindult. A már reggeltől gyakorlatozó hőség most zavarta el az utolsó felhő-barikákat, s a mártélyi tanyavilág fölött átvette birodalmát a kék.

Péter-Pál után voltak, s a festő hazafelé tartott. A vasutat szegélyező akácost elhagyva épp nyílt terepre ért, amikor meglepte az érett gabonatóbla látványa. Egyetlen villanás volt a határ. Kalászkok rázták ökleiket az ég felé, felpanaszolva a gyalázatot, amit a kaszások tesznek velük – a dél felében érte az aratást: kéveköpök néztek farkasszemet a lábon álló búzahaddal. Háború volt ez, a béke legkisebb jele nélkül.

A festő élvezettel vetette bele magát az okkerek, szíénák és barnák forgatagába. Ezek a színek mozogtak, dolgoztak, s dolgoztatták a tájat is; a jóllakottság ígéretével csábították a horizontot, meghozván a nap étvágyát: kemence-meleg lett nagy hirtelen, ájulást-hozó, cipó-barnító meleg. Épp azon gondolkozott, hogy árnyék után néz. Szinte magánkívül volt, nemcsak a hőség miatt, de egyre inkább érezte, hogy az élmény magához rántja, s ő nem is akart a hatásától szabadulni. Számára az aratás mindig is ősi csata volt a megélhetésért, történelmi színekkel megfestett tabló, melyben az egykor volt elődök meztelábas hada állt szemben az éhséggel. Ez a darab föld tehát a múltat jelentette, s ettől a perctől kezdve nem is tudta a tájat másképp szemlélni, csak képként, melyben egészen más törvények uralkodnak, mint a valóságban. Festett – magában. Néha még a kezét is fölemelte, egyrészt, hogy lássa az arányokat, másrészt viszont, hogy érzékelje a valóság és fikció határait. Mert hát amit látott, fikció volt immár, melybe ha önmagát belekeveri, légszomjtól ájultan kellene vergődnie kévétől kévéig, s már a lélegzetvétel durva prózája is tönkretenné azt a csengő lírát, amely a kép legbelsőbb sajátja. Amibe akkor is beletartozik, ha nem avatkozik bele, mert a lelkében él. Így látja a világot már régtől kezdve – így festi képeit, folytonosan mérlegelve: a festés művelete, mint kinti valóság, nem nyomul-e bele túlzottan a benne élő valóságba? Sohasem volt biztos abban, hogy ez a világlátás a legjobb módja az alkotásnak. De nem tudott mást tenni, ez volt a világnézete – az ősök egybefüggő tablója benne olyan természetes módon alakult át történelemmé, hogy egy idő után képessé vált e történelem megélésére.

Csakhogy ez a világ követelőző volt. Mint valami szellemi daganat folyton-folyvást nőtt, elérte a külső valóság határait, és átfúrta magát rajta. A festő olyan világban kezdett élni a valóságban, mint amilyet képei mutattak. Mindenütt kereste, kutatta maga körül a hagyományos paraszti élet nyomait, s ha az iparosodás

elővárosaiban meglátott egy-egy újonnan épült istállót a házak mögött, diadalmasan nézett körbe: na ugye, megmondtam! A dolog érdekessége az volt – sokszor gondolkozott is rajta –, hogy ő maga csak közvetve származott paraszti családból, apja tanító volt, s ki tudja, melyik elődje cserélte föl először a kapát a plajbásszal. De az ősök vére, ez a titkos, mély folyam, ott lüktetett benne. Ezért is fogadta örömmel, még a főiskolán, a tanyavilággal övezett dél-alföldi város művésztelepének meghívását. Letelepedett. Mire azonban tanyaközelbe ért, azokat elhordta az idő – egy-két üszkös rom mutatta a valamikori élet nyomát, melyet az elődök leleménye teremtett a pusztán. De hát, ha a tanya már nem is, még ott voltak az emberek! A város hagyományos festészetének hagyományos alakjai – azon értékek hordozói, melyek őt is vezették. A traktorra támaszkodók arcában felfedezte az egykori gépészek gondterhelt vonásait, a vonat után integető nőalakban a tanuló vagy katonafiától elváló anya fájdalmas búcsúját. A vonat, amely ennek a tanyavilágnak az egyetlen helyváltoztató-hírhozó eszköze volt, sokszor meghihlette. Vagonokat látott maga előtt, frontra induló marhavagonokat, sehová sem nyíló ajtajukban halálra szánt emberekkel, önmaguk csontvázfigurájába aszott, soha vissza nem térőkkel. És ahogy festette őket, a töltés mellett futó pulikutya gombolyagában érzékeltetvén a vonat mozgását, a masina füstje benne is elterebélyesedett. Érezte: valami mély és megmagyarázhatatlan összefüggés van az üszkös tanyarom és a Donhoz induló marhavagonok között. Valami fájó lényeg, amely hiányzik a mából. És valóban: a régen volt időkre emlékező arcok egyszer csak kezdtek tünedezni a heti vásárokról – a festészet piaccá vált. Egyedül maradt vásznaival, melyeket nem festett meg, mert ennek a fájó lényegnek a hiányát már nem tudta pusztán ecsetvonásokkal enyhíteni. Ekkor fordult meg a fejében: úgy fog élni, ahogy a régiek.

Külseje megváltozott. Amúgy is vékony, átlényegült alakja lassan már csak érintette a földet. Szemeiben bujkáló fények árulkodtak arról, hogy gondolatai minduntalan lerázzák magukról az evilági nehézkedés törvényeinek bilincseit, s a fizika ismeretlen tartományai felé igyekeznek. Csak amikor erősebben rászóltak, vette észre magát – mintha a kabátja szélét rángatták volna meg. A város őszi tárlatain, ahol évente kötelességszerűen megjelent, még jelen volt, de hagyta, hogy társai elvegyék tőle a fő falakat – maga elé engedte őket. A tanárképzőben, ahol tanított, még kinevelt ugyan egy-két festőpalántát a maga világának földjébe ültetvén őket, de amikor legtehetségesebb tanítványa egy autóbalesetben hirtelen meghalt, úgy érezte, az idő méhe bezáródott. Elege lett abból, hogy egyensúlyozzon a benti és kinti világ között. Az ő Ura belülről vezérelte őt. Elege lett a magyarázkodásokból is. Ha téesz-közgyűlést festett, ahol az öreg parasztképek mint ősi félelmek szimbólumai emelkedtek a magasba, azt fogták rá, igent mond(at)ott a kollektivizálásra. Pedig őt csak a múlt egy darabja érdekelte: hogyan illeszkedik bele az új helyzetbe, mennyit kell feladnia magából ezért az „igen”-ért. És hogy mennyire láttatta a kéréses parasztképekben Tiborc kezét, arról senki sem beszélt...

Volt a mártélyi tanyavilágban, messzebb a vonat zajától, egy használaton kívüli szélmalom. Megvette. A malommal együtt járó tanyát rendbe hozatta, kipu-

colta a szerűt, fészert épített hozzá. Hanem a malomhoz nem nyúlt: vasszög nélkül építette egykori mestere, most is ugyanolyan működőképes volt, mint régen. Csak éppen a vitorláját veszítette el, de – a festő nem győzte hangsúlyozni barátainak – vitorla bármikor kerülhet rá, és akkor lehet örölni, lesz kenyér. Ebben a hitben élte tavasztól télig a régen éltek életét: lovat tartott, elvégezte a ház körüli munkákat, és festett – amíg petróleumot nem kellett gyűjtania. Csodás világba cseppent, és csodás képeket festett a délvidéki ég alatt. Csak a tél kergette be a városba, ahol a benti világ kiélését a külvilág némileg akadályozta.

A festő csak most eszmélt rá, hogy míg végiggondolta mindezt, az öreg körtefához ért, amely útjelzőként magasodott a határban. Gally-fogait kihullajtotta az idő, s úgy állott ott két búzatábla közé szorítva, mint reménytelenül elaggott Don Quijote, aki maradék árnyékát védelmezi a hőséget söprő kalásztengertől. Megállt. Körülötte élt, virult a határ, benne mégis néma volt a táj. Egyedül érezte magát ebben a júliusi vágóban – képtelenül egyedül. Mintha vonatfütyöt hallott volna ugyan távolról, az akácok mögül, meg dobrolást, amit a hosszú vagonstort húzó mozdony hallat olyankor, ha induláskor csúsztatnak a sínen kerekei, ám vonatnak se híre, se hamva a pályán, mégis füst lengett a látóhatár alatt.

– Ebben a rekkenetben akármi történhet – dűnnyögte a festő, s körbekémlelt. Előtte sárgán vibrált a dél, hátrébb pedig, ahol a föld melegét vékony sávban mozdulni láttatta a becsapott szem, a gabona aranya fölvetült az égre, s az ég színéből millió búzavirág kötött szalagot a táblák derekára.

Ekkor jelent meg előtte a látomás. A táj mélységéből érkezett, s ahogy a frissen vágott tarlón közeledett, egyre nagyobb és nagyobb lett. Tagbaszakadt alakja alatt irdatlan fekete mén ficánkolt, s a nyári melegben vörös szakállára gombolt atillát, fején csákót viselt. Jobb kezében kivont honvédkard mutatta az irányt, és ahogy elhaladt előtte, ibolyakék szemeit ráemelte.

– A Tábornok! – rogyant meg a festő lába, s tekintetével hosszan kísérte a távolba vesző alakot.

Aztán egyszerre csak újra hangos lett a vidék, visszatért a tücsökzaj, s az ég alján is látni lehetett az eltűntnek hitt szerelvényt, ahogy befordul a kanyarban. A festő lehajolt, és felvett egy rögöt, amit a ló patája vetett ki az útra. Mint ha a felismerés hangja szólalt volna meg akkor benne. Agyában végérvényesen összekapcsolódott Damjanich, a Donhoz zakatoló marhavagon, az aratás és a tanyarom meg az ő szélmalmának a képe. *Egyetlen magyar képpé.* Melynek festékrögjeit neki kell cipelnie hátán az összecsukható állvánnyal együtt, valahányszor festeni indul.

A festő hazaért. ❀

Kép helye